Бүрү чүрттөрнүң, пролетарлыглары, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 211 (12301) | 1983 чылдың сентябрь 11, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кон

КАЗАХ ССР. Караганданың эртем-шинчилел институту — хөмүр-даш үлетпүрүнүң улуг албан черлериниң бирээзи. Одаар чүүл тывыжының технологтуг чорудулгаларын сайзырангайжыдары-биле холбашкан айтырыгларны ооң эртеммеринде шиитпирлеп турар.

Амгы үениң дериг-херекселдери болгаш электроннуг саналга техниказы-биле хандыртынган ооң 26 лабораториялары эртем-шинчилел ажылдарын бедик деңнеге чорудар арганы берген. Чаа техниканың баштайгы майык-хевирлерин тускай конструктор бюрозунга чогаадып турар. Беш чылдың эгезинден бээр институттуң эртемденнериниң 50 саналдарын, чогаадылгаларын бүдүрүлгеге шиңгээзип ажыглаан түңнелинде 6,5 миллион рубльдиң экономиктиг ажыктыын чедип алган.

ЧУРУКТА: институттуң директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы техниктиг эртемнерниң доктору профессор М. М. Мукушев (оң талазында), кылдыс эргелекчизи техниктиг эртемнериниң кандилады В. Я. Новиков, лаборатория эргелекчизи экономиктиг эртемнериниң кандилады М. К. Жумабаева.

В. Петуховтуң фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ниң Политбюрозу эолчегдиг хуралынга СССР-ниң Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң будүрүлгелерин тудар министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Газ үлетпүрүнүң министерствозунуң Урентгой — Помары — Ужгород газ дамчылдар шугумуи доктаатткан күүзүү-биле хуусаадан эрте ажыглага киргеининиң дугайында дыңнадының чугаалажып көргөн. Делегей практиказында эң улуг инженер-техниктиг ол тудугну доктаатткан хуусаазындан алды ай мурнай кылгаш, дужаагаи чорук экономиктиг болгаш политиктиг улуг ужур-дузалыг боон, муң-муң күш-ажылчы коллективтериниң кайгамчыктыг тиилелгези, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң одалга-энергетиктиг комплекти улам шаа хөгжүдер, Совет Эвилелиниң энергетика программазын күүседир талазы-биле шиитпирлерин боттандырарынга оларның тодаргай салыышкыны болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүреринииң болгаш тиилекилерии шаңнап-мактаарының практиказын сайзырангайжыдарының дугайында айтырыгны база чугаалажыкан. Партия, совет, профэвилелдериниң, комсомолдуң болгаш көдээ ажыл-агыйның организаннары бо талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп, мөссаларның чогаадыкчы таныпкыр эгелээшкинилл ла бартып, чарыштың улам сайзырадырынга идепкейлиг идиг кылып турар.

Ооң-биле чергелештир, социалистиг чарыштың улуг аргалары планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседиринче ажылчы чоннарны эвилелдээр талазы-биле ам-даа долузу-биле ажыглаттынмайн турар. Бүдүрүлгеии хөгжүдери, күш-ажылды организастаарының болгаш шаңнап-мактаарының, идиг кылыышның бригада хевирии иептередири-биле холбашкан чаа иегелделарин болгаш байладдарны чамдык черлерде барымдаалавайн турар. Долу күш-биле ажылдавайн, ортумак түңнелдер-биле оожуургап турар коллективтерни болгаш ажылдакчыларны чарыштың организакчыларының эскербейн баар чоруу бар. Чарыштың түңнелдерии үндүрерде чогуур иегелдеии чамдыкта барымдаалавас, мурнакчы ажылдакчыларны мораль болгаш материал-даа талазы-биле шаңнап-мактаарының аргаларын чедир ажыглавайн турар.

Социалистиг чарышты организастаарын экижидериниң, он бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседирии дээш демиселге ооң дээштинн бедидериниң, түңнелдерни үндүреринииң болгаш социалистиг чарыштың тиилелгелерин планнаарының практаказын сайзырадырыныи, ол херекте четнестерии чайлаадырының талазы-биле хемчеглерни алырының эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу айыткан. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниче, продукцияның шынарын экижидериниче, будүрүлге хемчээлии улгаттырарынче, керээлер болгаш чагыглар ёзугаар чорудар чүүлдерни хандырып күүседиринче, будүрүлге күүлерии эки ажыглаарынче, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларны камнаарынче, эртем-техниктиг депшилгенин чедиишкиннерин будүрүлгеге шиңгээдиринче, сагылга-чурумну быжыглаарынче чаржып турарларның кол кичээнгейин угландырарының чугула соруглазын онзалап айыткан. Социалистиг хүлээлгелерии ажылдап кылырына болгаш чарыштың түңнелдерин үндүреринге күш-ажылчы коллективтериниң ролюн улам-на бедидериниң, мурнакчы дуржулганы деткип, иептередириниң, социалистиг чарыштың кижизидикчи күжүн калбаа-биле ажыглаарының чугула ужур-дузалыын демдеглээн.

Москва болгаш Ленинград хоорайларның комплекстиг экономиктиг база социал хөгжүлдезин планнаарын улам ынай сайзырангайжыдар дугайында партияның Москва болгаш Ленинград хоорком-нарының саналдарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көргөн. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелииниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында Москваның болгаш Ленинградтың девискээрлеринде ажыл-агый адырларын дугуруштуган, бот-боттарының аразынга холбаалыг кылдыр хөгжүдери дээш министерстволарның, ведомстволарның, хоорай Советтериниң күүскомнарының харысалгазын бедидерии, пиитилел будүрүлгезиниң ажыктыг чорууи улгаттырарын, күш-ажылды болгаш өске-даа курлавырларны улам долу, таарымчалыг ажыглаарын көргеи. Чоннуң хереглеп бараанарын будүрерин организастаарынга, хоорай тудуун комплекстиг чорударын хандырарынга, капитал салыышкыннарын болгаш тудут-монтаж ажылдарын планнаныынга, күш-ажылчы коллективтериин чөпшээрежилгези-биле будүрүлгелериниң болгаш организацияларның экономиктиг идиг бериишкининиң фондуларындан акша-хөреңгиниң чамдызын Москваны база Ленинградты хөгжүдериниң өйү келген айтырыгларын шиитпирлээринге ажыглаарының талазы-биле Москхооркүүскомуун болгаш Ленхооркүүскомиун эргелерии калбарткан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга эш Н. А. Тихоновтуң ГФР-ниң федералдыг банкызының президентизи К. О. Пел-биле ийи чурттуң аразынга садыг-экономиктиг харылзаалардың калбартарының айтырыгларын чугаалажыкан ужуражыышкынының түңнелдерин көргеш, чүүлдүг деп санаан.

Политбюро эш Г. А. Алиевтиң АКШ-тың көдээ ажылатый министри Дж. Блок-биле кылган беседазының түңнелдерин чүүлдүг деп көргеи. Эш М. С. Горбачёвтуң Канаданың парламент делегациязы-биле беседаның дугайында информациязын дыңнаан, чүүлдүг деп көргеи.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чурттуң ишгики амыдыралының, акыдүкма социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазын ханыладырының, Совет Эвилелиниң тайбынче чыткылуг даштыкы политиказын чорударының чамдык өске-даа айтырыгларын чугаалажып көргеи.

БҮГҮ КҮШТҮ МӨӨҢНЕП, ШЫНАРЛЫГ ТУДАР

Дүүн Кызылга, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, капитал тудуг талазы-биле партия-ажылагый активиниң чөвүлел хуралы болган. Хуралды СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажыктан болгаш удуртуп эрттирген. Хуралга СЭКП райкомнарының тудуг ажылы харыылаар, секретарьлары, райүүскомнар даргаларының оралакчылары, тудуг организацияларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары, олурушкан. Республикада капитал тудугнуң байдалының болгаш тудугжуларның чылдың артқан үезинде сорулгаларының талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа кылган.

1983 чылдың төнчүзүнге чедир дөрт ай четпес хуусаа арткан. Капитал салыышкынарын шиңгээдиринге болгаш чуртталга, социал-амыдырал, будүрүлге тудутларының чылдың тудуг программазын күүседири дээш демиселге эң-не харысалгалыг үе келген. Хой-хөй тудугларны тудуп, чүгле ажыглалга киирер эвес, харын келир чылдың кышкы үезинде ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары дээш чогуур хемчээлдиг тудугларны кылыр апаар.

Бо чылдың баштайгы дөрт айларының түңнелин үндүрген тудугжулар хуралынга чылдың соруглаарын күүседиринге кандыг хемчеглерни ап чорударын, тус черниң тудуг материалдарын будүрерин көвүдедириниң талазы-биле кандыг немелде хемчеглерни алырын тодарадып чугаалашкан болгай бис деп, илеткелчи сагындырган. Ооң соонда айыткан хемчеглерии боттандырар талазы-биле элээн ажылдар кылып чоруттурган. Ооң түнелинде тудуг адырынга чамдык чедиишкиннер чедип алдынган, эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге тудуг программазын база чүртталга тудуун чорударынга бурунгаарлаашкын чедип алдынган. Тудугжулар күштү болгаш чепсек-херекселдерни эң чугула тудугларга тодаргай мөөңнеп, тургустунуп турар ажылгыйжы айтырыгларны шалыпкын шиитпирлеп турар апарган.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, хооррайүүскомнар ажыглалга киирер тудугларже кичээнгейни улгаттырып, тудуг программазын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге идепкейлиг салдарын чедирип келген. Чылдың эрткен сес айларының дургузунда кол фондуларны эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга 2,1 хуу хөйүү шиңгээткен.

Республикада тудуг ажылдарын чорудуп турар кол чеди тудуг организацияларының дөртү 1982 чылдың деңнелинге удур план күүселдезинии өзүлдезин чедип алган. Бо үениң иштинде 3 га шөлдүг тепиица комбинады, ТЭС—хоорай аразының чылыг четкизи, «Тыва көдээ тудуг» трестин 150 автомашинага гаражы, шакта 75 тонна бус бөөр котёл агрегады, 18 километр ажыг автооруктар, электри ламчыдылгазының 170 км дурттуг шугумну ажыглалга күүргеи. Агроүлетпүр комплексиниң организациялары 12 муң ажыг баш хойга кажаалары, 300 гектар шөлдериин суггарылга системаларын кылган. 405 га чаа черлерии, 47 муң га одарларны суггаттыр болдурган. 45 муң ажыг дөрбелчии метр шөлдүг чуртталга бажыңнары, 1496 өөреникчи өөренир школалар болгаш социал-амыдыралдың өске-даа тудуглары түттуиган болгаш ажыглалда кирген.

Тудуг организацияларының ажылының бүдүрүкчүлүүнге бригада аргазын ажыглап турарын калбартканы, тудугларга биче механизацияны шиңгээткеии, төлевилел-смета ажылын экижиткеии салдарын чедирген. Тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң ажылында бурунгаарлаашкын чедип алдынган, Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге сес айларда 1,6 миллион туувбуну хөйүү берген. Чазанылга кылыгларын, дилиг материалдарын, эптээр демир-бетонну бүдүрери көвүдээн, улуг панельдерни бээр 20 хуу өскеи.

Ынчалзажок тудуг ажылдарын дүргедедир талазы-биле хемчеглер боттанып турар-даа болза, ында шыңгыы четпестер болгаш чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа артып турар деп, А. И. Ванжа демделээн. Хой-хөй тудуг организацияларының күш-ажылды багай организастаанындан, бүдүрүлге болгаш күш-ажыл сагылга-чурумунуң хажыдыышкынарындан, тудугларның материал-техниктиг хандырылгазының четпезиинден мурнунда салдынган сорулгаларын күүсетпейн турар. Сес айларда кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы иинтизи-биле республика, Өвүр район, Улуг-Хем, Кызыл район дыка чедир күүсетпээн, ол көргүзүг эрткен чылдыындан кудулаан. Капитал салыышкынары 77,6 хуу шиңгээттинген, тудуг-монтаж ажылдарының планы 79,4 хуу күүсеттинген. Чырыдыышкынын, калык камгалалының, коммунал ажыл-агыйының тудугларының хөлчок озалдаашкынынг чорун турары-биле моон соңгаар эптежип болбас. Чуртталга бажыңнарын тударының, ажыглалга киирериниң планының күүселдези 50,8 хуу болгаи. 18 муң дөрбелчии метр чуртталга шөлүн тудугжулар чедир бербээн.

Республиканың улус ажылагыйының чамдык ажылдарының чугула тудугларынга тускайлаан акша-хөреңгилерии шиңгээдип турары четпес деннелдиг. Чижээ, «Тыва тудуг» трест Кызылда чаа хлеб заводунуң тудуунуң акшаландырышкынын, № 2 школаның немелде тудуунга, судно септээр маетерскаяда, аэровокзалда АТС-те дыка чедир шиңгээтпээн. «Шагонартжестрой» трест сүт заводунга тудуг-монтаж ажылдарының акшаландырышкынын, «Тыва көдээ тудуг» трест мал согар санитарлыг пунктунуң тудуунга, Балгазын санаторийиниң корпузунга, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкын «Улуг Октябрь» совхозта үрезин арыглаар комплексте, асфальт-бетон заводунга болгаш ВТКЭ баазазынга шиңгээдирии чүгле 25—50 хуу күүсеткилээн. «Коммунизмче орук» совхозта бо чылдың үшкү кварталында ажыглалга кирер ужурлуг 200 олуттуг клубтуң тудуун шуут эгелевээн.

Болдунган хожудаашкынны ажып эртери-биле медерелдиг, бодик будүрүкчүлүг күш-ажылды хандырып турар будүрүлге чурумун соксаал чок быжыглаары, тудуг будүрүлгезиниң бүгү кезектеринде бар курлавырларны дилеп тып, оларны эң-не шалыпкыны-биле ажыглап киирери вегеттиинп турар. Чылдың арткан үезинде тудугда хожудаашкынны ажып эртер дээш тудгда ажылчын күжүнүн чедиишпес байдалында күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бүгү хемчеглер-биле өстүрери эң кол соруглаларның бирээзи болуп турар. Республиканың тудуг индустриязының будүрүлгелериниң хөй кезиинде күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң талазы-биле ажылда четпестер уламчылавышаан. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүреринің планын күүсетпээниниң хараазы-биле тудугларга 70 муң ажыг рубльдиң материалдарын чедир бербээн, 1,8 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынмаан. Ол көргүзүгнү бедидериигe багай салдарны чедирип турар чүүлдүн бирээзии болза күш-ажылды организастаанының күду деңнели, ажылдарны механизастаарының, ажыл шагын долу ажыглаарының хемчеглерии чедир боттандырбайн турары болуп.

Тудугларда болгаш тудуг индустриязының будүрүлгелеринде ажылчынарның ээлчег аразының анаа туруушкуну база будүн хүн чидириглери ам-даа хөй бооп артпышаан. Ол көргүзүг чылдың эрткен айларында адырга иинтизи-биле 9,5 муң (сапаттынганы) кижи-хүн, ооң иштинде «Тыва тудуг» треске —578, «Тыва көдээ тудуг» треске—869, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынга—970 кижи-хүн болган.

Тудуг ажылдарын организастаарын экижидеринге, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринге бот-орулга-тарылгалыг бригадаларды тургузары улуг салдарлыг. Амгы үеде республикада 92 бригада керээ-биле ажылдаар аргаже шилээн болгаш иинти тудуг монтаж ажылдарының 40 хуузун күүсетекеи. Ынчалзажок ол дээрге СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаатткан даалгазынга оранчок четпес. Чамдык бот-орулга-тарылгалыг бригадалар тудуг материалдары-биле ам-даа четпес хандыртынып, инженер-техниктиг ажылдакчыларның долу деткимчезин албайн турар. Ажылдың бо депшилгелиг аргазын ажыглаарыгга удуртукчуларның чогуур харысалгазы ам-даа плеревейн келген.

Тудугларны яизы-бүрү тудуг материалдары-биле хандырып турар будүрүлгелер, организациялар ам-даа четпес ажылдап, доктаатткан даалгаларын күүсетпейн турар, ындыг болзажок чедиишпес тудуг материалдарынга капиталга, хумагалал тудуг организацияларында чок.

Чыл төнчүзүнге чедир кылыр ажылдар хөй. Ынчангаш будүрүлгеиин болгаш ажылчынарның күш-ажылын организастаарын экижидери, ажылдарны кылып чорударының технологиязын таарыштыр бодап тургузары, улуг-улуг тудугларга ажылдарны ийи ээлчеглиг кылдыр организастаары, иинти тудуг ажылдары-биле монтаж ажылдарын кады чорудары, хөй объектилерже күштерии болгаш чепсек-херекселдерни быдарадыры-биле шиитпиргиг демисежирн чугула деп, түңнелинде илеткелчи чугаалаан.

Хуралга «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи **В. А. Туголуков**, «Тыва көдээ тудуг» трестиң кол инженери **В. Ф. Потокин**, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының даргазы **М. А. Кыргыс**, «Шагопартжстрой» трестиң эргелекчизи **Л. Н. Ткаченко** олар чүве чугаалааи, боттарының тудуг организацияларында ажылдың байдалын сайгарып, беш чылдың үшкү чылының планныг даалгаларын чедиишкининг күүседир, тургустунган хожудаашкынны ажып эртер дээш кандыг хемчеглерни ап чорударын илеткеп, планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседирии дээш бүгү чүүлдерни кылырын аазааннар.

Хуралдың түнелинде СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** делгерепгей чүве чугаалаан. Республиканың ажыл-ишчилериниң беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерии күүседирии дээш шудургу демиселии демделевишаан, ол тудугжуларның аиаа салыышкынының ажыглалга киирер тудугларны чогуур хуусаазында дужаарының эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалынга болгаш Күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ хоойлузунуң негелделериие дүүштүр тудугга күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдириниң чугулазын ол онзалап демделээн. Маңаа бир кол чүүл болза, тудуг ажылын удуртукчуларның, партия совет органнарның доктаамал кичээнгейге ап, хүи бүрүнүн контролюнга тургузары чугула. Бригада, участок, трест хүи бүрүде чүнү кылганыл, кандыг ажылдааныл, ону сайгарып, тудугжуларның ажылын улам бүдүрүкчүлүг, аиаа туруушкун чок болдурары-биле чүнү кылза чогуурул деп чүвени доктаамал шиитпирлээр херек.

Ажыглалга киирер бүдүрүлге тудугларыиа тудугжуларның ажылынга чагыкчыларның хүлээлгези. Республикада дыка хөй бүдүрүлге тудуглары дериг-херекселдерии четчелээшкининиң четпезиинден үзамдыгып турар. Ол дээрге тудугжуларның эвес, а чагыкчыларның буруузу. Ындыг байдалды эдерп чугула.

Чылдың тудуг программазын күүседир дээш тудугжулар депшилгелиг аргаларны дидим-биле шудургу ажытлап, тудугларны шынарлыг кылып, эки ажылдаар ужурлут.

ЛОЗУҢУ: КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛ

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкининиң 25 чылын төлептиг уткуурунга москвачылар белеткенип турар. Ол кайгамчыктыг хүнге тураскаатқан коммунистиг субботникти октябрь 15-те эрттирерин шиитпирлээн найысылалдың мурнакчы коллективтери беш чылдың оиаалдаларын күүседиринге күш-ажыл байырлалының хүнүнде эң улуг салыышкынны киинеринче Москваның бүгү ажылчы чоннарын кыйгырган. Ол коллективтер төлээлекчилериниң бурунгу хүи болган хуралынга хоорайның чурттакчыларынга оларның кыйгырыын чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган.

Субботниктиң инициаторлары ол хүи халаска, колдуунда-ла камнап алган материалдыг болгаш энергетика курлавырларынга ажылдаарын, а ажылдап алган акша-хөреңгизин Ада-чурттуң Улуг дайынга совет улустуң Тиилелгезиниң тураскаалын Москвага тударының фондузунче шилчидерии хүлээеигеиер. Тураскаалды тургузар дугайында шиитпирни совет кижилерниң хөй санныг саналдарын ёзугаар хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришин ол хуралга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

ДАЙЫНЧЫ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ДЭЭШ

СЕВАСТОПОЛЬ. (СЭТА-ның тускай корр.). Ол хоорайның ажылчы чоннарының революстуг болгаш дайынны ачы-хавыяазы дээш, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күч-шылалын быжыглаарынга оларның салыышкыны дээш база үндезилеттинип тургустунганындан бээр 200 чыл болганы-биле холбаштыр Маадыр-хоорай Севастопольду Октябрь Революциязы орденибиле шаңнааны билдингир болгай.

Сентябрь тоста аңаа ол бедик шаңналды тыпсырының байырлыг хуралы болган.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга сорук киришкинии соигаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов чүве чугаалаарга, ону чыыларнаар чылыы-биле уткааннар. Ол СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң омуиээзинден ол төлептиг шаңнал дээш хоорайның ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан иэиг байырны чедиргеш, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң оларга чедирген иэиг байырын, эң эки чүүлдерии күүзеиии дамчыткан.

Ооң соонда эш Д. Ф. Устинов СЭКП-ниң, Совет күрүнеиниң даштыкы политиказынга доктаагаш, делегейниң амгы байдалы совет кижилериниң ханы сагыш салыышкынын болдуруп турарын айтып, ооң кол-ла чылдагааны империалистиг күштериин, хамыктын мурнунда америк империализмиин дайынзырак политиказы боон турарын демделээн. Боттарының милитаристиг планнарын боттандырарын оралдажыры-биле делегей байдалын улам дүүшкүүредир дээш, делегейниң АКШ-ка баштаткан реаксылыг күштери, бистин чурттуң агаар деигеминче мурнуу-корей самолеттуң шүргүп киргени ышкаш, ындыг кара-сагыштыг, кажар өнчүк-чоңгээлерии кылып, кижилериии амы-тынын безин тооп көрбейн турар. Ол кем-бурууглуг үүлгединшкин дээш база антисоветчи иүгүлдээшкиннер дээш АКШ-тың Рейганга баштаткан администрациязы бүгү харыысалганы чүктээр үжурлуг. Ол дугайын бүгү совет улустуң, делегейиин бурунгаар депшилгелиг кижилериниң чангыс үи-биле деткип турары Совет чазактың мелегелиниде тодаргай айыткан.

Д. Ф. Устинов Севастополь-дуң бистиң чурттуң тоогузуиге улуг ролюнуң дугайын чугаалажып, ооң амгы үезин демделээн. Бөгүи Севастополь — чурттуң мурнуу чүгүиде үлетпүр болгаш клыуураның улуг товуу апарган. Оратор ооң социал-экономиктиг хөгжүдезиигe доктаагаш, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тоогузуг шиитпирлерии амыдыралга боттандырарынга улуг чедиишкиннерии чедип алырын севастопольчуларга күзээн.

Эш Д. Ф. Устинов ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Севастопольду Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаар дугайында Чарлыын номчаан, чыылганнар дицмиттиг адыш часкап турда, бедик шаңналды хоорайның тугуига кадаан.

Партияның Севастополь хооркомунуң бирги секретары Б. В. Черничкин, Украинаның Компартиязының Крым обкомунуң бирги секретары В. С. Макаренко, Кызыл Туктуг Кара-Далай Флодунуң командылакчызы вице-адмирал А. М. Калинин болгаш өскелер-даа хуралга чүве чугаалаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагааны сорук киришкининг хүлээп алган.

НАЙЫРАЛ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Узбекистанның найысылалының күскү шинчи кирген кудумчуларында болгаш шөлдеринде —кызыл туктар, транспарантылар, оларның дыка хөйүнде: «2000» деп чурагайларны сиилбирип биижээн. Ам чурттуң улуг индустрия болгаш культура төвү— Ташкентиниң хары ындыг-дыр. Революсчу шимчээшкинге хоорайның ажылчы чоннарының улуг ачыхавыяазы, Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгеге оларның салыышкыны, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуиуига чедип алган чедиишкиннери дээш үндезилеттинген хүнүнден бээр 2000 чыл болганы-биле холбаштыр хоорайны Ленин орден-биле шаңнааны байырлалга оиза хөөнүү киирген.

ССРЭ-ниң улустарының В. И. Ленин аттыг ордузунга бурунгу хүи будүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, эртем болгаш культура ажылдакчылары, хөй-иинти төлээлекчилери, даштыкы аалчылар чыылган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу составтыг хүндүлүг президиумну сорук киришкининг сонгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов хуралга чүве чугаалаан.

Чыылганнар адыш часкап турда Ташкентиниң тутунга Ленин орденин ол кадап берген.

Партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерии амыдыралга боттандырар дээш хоорайның ажыл-ишчилери, бүгү республиканың чоңу моон соңгаар-даа сорук киришкининг ажылдаарын Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка хуралдың киржикчилери бүзүреткеи.

ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ СЕМИНАРЫ

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр идеология ажылын экижидеэнин талазы-биле СЭКП обкомунуң организастааны семинар дүүн Кызылга болуп эрткен. Ааза партия хооррайкомнарының идеология ажылын харыылап турар секретарьлары, пропаганда болгаш агитация килдистериниң эргелекчилери болгаш өске-даа актив киришкен. Семинарны СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак ажыткан болгаш удуртуп эрттирген.

Семинарның киржикчилеринге СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи А. К. Канзай «СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерии күүседир талазы-биле республиканың партия оргзинзацияларының ажылының дугайында» илеткелди номчаан.

Ооң ангыда семинарга СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизи К. О. Хелин-оол «Партия өөредилгезиниң, массалыг политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеиин системазынга чаа өөредилге чылынга партия организацияларының белеткелиниң талазыбиле сорулгаларының дугайында», партия обкомунуң килдис эргелекчизи П. Т. Дамба-Хуурак «1982—1983 өөредилге чылының түнелдериниң база СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелделериие дүүштүр өөреникчилерии болгаш студентилерниң өөредилгезии болгаш кижизидилгезии улам ынай сайзырангайжыдарының сорулгаларының дугайында», партия обкомунуң килдис эргелекчизи Д. Б. Ондар «СЭКП обкомунуң IV (1981 ч. октябрь) аленумунуң «Партия организацияларының коммунурумну быжыглаар талазы-биле чурум үрээшкинцери-биле демиселди күштелдирер дугайында» шиитпирлериниң күүселдезиниң чорун турарының дугайында», СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы К. С. Ондар «СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумуи улам быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» докгаалын күүседир талазы-биле партия организацияларының сорулгаларының дугайында», республикат-комитеттиң даргазы Н. А. Анцев «СЭКП обкомунуң V (1982 ч. апрель) пленумунуң «СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш спорттуң массалыын улам ынай көдүрер дугайында» докгаалын күүседиринииң талазы-биле хемчеглер дугайында» шиитпирлериниң» күүселдезиниң дугайында» илеткелдиңналгаларны кылган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарында айыткан идеологтуг болгаш масса-политиктиг ажылдың чамдык теоретиктиг база практиктиг айтырыгларының талазы-биле беседалажышкын, дуржулга солчулгазы ужуражышкынвар семинарга болган.

Бистиң корр.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КАҢ КАМГАЛАЛЫ

Бөгүн — Танкистер хүнү

Д. А. Гринкевич, кургаг чер шерииниң Кол штавыныҥ начальниги, генерал-полковник

Совет чон, ССРЭ-ниҥ Чепсектиг Күштериниҥ дайынчылары танкистер хүнүн байырлалдыы-биле демдеглеп турар. Төрээн чурттуҥ камгалалыҥа танкистериҥ кайгамчык алдар-хавыяазыныҥ демдээ кылдыр бүгү чонуҥ бо баймрлалын 1946 чылда доктаатхан. Партияныҥ XXVI съездизиниҥ, СЭКП ТК-ныҥ ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарыныҥ шиитпирлериҥ база СЭКП ТК-ныҥ Чигине секретары, ССРЭ-ниҥ Дээди Соведииҥ Президиумуныҥ Даргазы эш Ю. В. Андроповтуҥ коммунизм тургузуушкуунуҥ айтырыгларыҥа айтыышкынарын амыдыралга боттавыдырар дээш совет улустуҥ политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүүнүҥ үезинде ону демдеглеп эрттирип турар.

Дайынчылар-танкистер, Армиияныҥ болгаш Флоттуҥ бүгү составы-биле бир дөмей, СЭКП-ниҥ болгаш Совет Чазактыҥ ишкиги, даштыкы политиказын чаҥгыс эп-сеткилдиг деткип, дайынчы хүлээлгезин төлептиг күүседип турар.

Совет танк шерии алдарлыг болгаш байлак төөгүлүг. Оон тургустунуп келгени, амгы болгаш келир үеде сайзыралы В. И. Ленииниҥ ады-биле, Коммунистиг партияныҥ ажыл-херээ-биле тудуш хөлбазылыг. Дайын мурнуунуҥ чылдарында-ла бистиҥ танкистер совет Чепсектиг Күштериҥ бир кол күжү болуп келген. Халхин-Гол хем районунда Хасан хөл кыдыынга болган тулчуушкунга япон милитаристер совет танкыныҥ кайы хире күштүүн көргеи.

Ада-чурттуҥ Улуг дайынныҥ кадыг-дошкуи чылдарында, даштыкыда бистиҥ өнүктериниҥ база совет улустуҥ бо хүнниерде 40 чылын демдеглеп турары кол-кол бүгү тулчуушкуннарга танк шерии төлептиг үлүүн киирген. Төрээн чурт оларыҥ дайынчы эрес-дидим чоруун бедии-биле үнелээн. Танк шериниҥ чүс-чүс муң солдаттары, сержаитылары, офицерлери болгаш генералдары ордеинер, медальдар-биле шаҥнаткан. 1142 танкист Совет Эвилелиниҥ Маадыры болган. Эң-не шылгараан 16 танкиске ол атты ийи дакпыр тывыскан. 200 ажыг дайынчы Алдар орденниҥ бүгү үш чергези-биле шаҥнаткан.

Алды танк армиязы, 12 танк болгаш 9 механизастаттыган корпус, тулчуушкуннарга киржип турган бүгү танк бригадаларыҥыҥ чартыы, 28 механизастаттыган полктар дайын үезиидге гвардейжи болганнар.

Дайзыныы тинлээриниге бистиҥ алдарлыг танк тудукчуларывыс совет шерииге төлептиг үлүүн немээн. Дайын чылдарында олар чүс муң ажыг танкыны бүдүрген. Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруу дээш 9 муң танк тудукчулары ССРЭ-ниҥ орден, медальдарыбиле шаҥнаткан. Социалистиг Күш-ажылдыҥ Маадыры атты алганнар база хей.

Совет танкистериниҥ, танк тудукчуларыныҥ алдарлыг ажыл-херээниге алдар болдуруп, бистиҥ чуртувуста болгаш даштыкыда чүс ажыг дайынчы машиналарыны дөжек-турушка быжыглап, тураскаалдарны кылган. Ындыг тураскаалдарныҥ граниттен кылган дөжээиде танкыларны Берлиида, Прагада, Венада болгаш даштыкы оон-даа өске хоорайларда тургускан. Ол дээрге совет танкистериҥ эрес-дидим, өлүм чок маадырлыг чоруунга мөҥге тураскаал-дыр.

Амгы танкылар—ол дээрге күштүг дайынчы машиналар болур. Оларныҥ чепсек-биле дериигези тергиин эки. Кандыг-даа, черге, агаар-бойдусдустуҥ кандыг-даа үезиидге ол ялдык чок шын ажылдаар херекселдериг.

Техниктиг хандырылга-биле бистиҥ танк шерии кургаг чер шериниҥ кол шаап халдакчы күжү болур. Оон ындыг күштүү чүгле бирги класстыҥ дайынчы техниказында эвес, кол күш—кижилерде, бистиҥ кайгамчык дайынчыларывыста. Амгы үеииҥ аныяк танкистери —ол дээрге бедик тура-соруктуг, тергиин эки белеткелдиг камгалакчылар-дыр. Оларныҥ политиктиг билии делгем, профессионал белеткели бедик. Оларныҥ чүректеринде, улуг салгалдыы ыяш, патриотизмиҥ, социалистиг Төрээн чурттуга ынакшылдыҥ, Ленииниҥ партиязыныҥ херээҥге, коммунизмниҥ чырык идеалдарынга тейиш дивес бердиниишкиниҥ өшпес оду хып чоруур.

Дайын сөөлүидеги чылларда танкист дайынчылар эвээш эвес эрес-дидим чоруктарыны кылганнар. Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиҥ киҥээлдериҥе, шериг өөредилгелерге олар бедик мергежилдиин коргузуп, социалистиг чарыштыҥ чаҥгыс эвес удаа эгелекчилери боон келген. Оон чижээҥге Ленин орденниг, Кызыл Туктуг, Кутузов орденниг, Г. И. Котовский аттыг Проскур-Берлиниҥ гвардейжи танк полугунуҥ кургаг чер шерии «Серемчилелди бедидер, Төрээн чурттуҥ идегелдиг камгалалын хандырар» деп девиз адаа-биле чарышты улам калбарткан. А танкистер «Кичээл, өөредилге бүрүзүнүҥ тергиин эки түнелдии дээш» деп патриоттуг эгелээшкинии үидүрген.

Танкистер байырлалын бүгү тала-биле чогаадыкчы чедиишкиниҥ уткаан. ССРЭ-ниҥ камгалал министри Совет Эвилелиниҥ маршалы Д. Ф. Устиновтуҥ хайгааралы-биле болгаш удуртулгазы-биле Балтий далай девискээриниге Балтийниҥ, Белоруссияныҥ шериг округтарыныҥ эрттирген өөредилгези танкист-дайынчыларыҥ мергежилииҥ бедиин база катап бадыткаан.

Г. И. Котовский аттыг гвардейжи танк полугундан капитаизр Ю. Пономарев, В. Богдановский оларныҥ командылааны салбырлар дайынчы техниканы озал-ондак чок, камныг ажыглаарынга, кыварчаар материалдар камналгазыига үлегерлиг.

Профессионал мергежил, дайынчы белеткел бедидеринге политажыллакчылар офицерлер В. Дуданов, Е. Мельяненков, В. Матвиенко, Е. Гвозденко олар командылаан кезектериҥ, салбырларыҥ эки өөредилгезин мактаар апаар.

Танк шериниге офицер кадрлар белеткеп берип турар шерии-өөредилге чергелериниҥ көскү чедиишкиннерииге чоргаарланыр бис. Куяк танк шериниҥ Совет Эвилелиниҥ маршалы Р. Я. Малиновский аттыг шериг академиязыныҥ, Ташкентиниҥ командылакчы, Киевтиҥ ижженер кадрлар белеткээр дээди танк училищелериниҥ кижизиттирикчилери мактатга төлептиглер.

СЭКП ТК-ныҥ июнь (1983 ч.) Пленумунга АКШ-тыҥ империализминиҥ башталгазыбиле реаксылыг күштериҥ халдакчы чоруунуҥ сөөлгү үеде өзүи турарын демдеглээн. «...Бистер бодувустуҥ чуртувустуҥ, бистиҥ эвилелчилеривистиҥ айыыл чок чоруун хандырары-биле моон соҥгаар-даа эргежок чугула чүүлдерии кылып, империалистиг реакцияныҥ агрессчи чүүлдерии томаартырыныҥ күчүлүг фактору — Совет Чепсектиг Күштериҥ дайынчы күчү-шыдалын күштелирер апаар бис»—деп, эш Ю. В. Андропов чугаалаан.

Дайынчылар-танкистер өөредилге шөлдеринге болгаш танкодромнарга дүи хүи чок дайынчы мергежилии бедидип турган, Армия биле Флоттуҥ бүгү дайынчылары-биле кады, Төрээн чурттуҥ, социалистиг дем-каттыштырылгазыныҥ чурттарыныҥ камгалалы дээш боттарыныҥ патриотчу, интернационалчы хүлээлгезии күүседиринге кезээде белеп.

ЛЕНИНГРАДТЫҢ ЛЕНИН ОРДЕННИГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Н. незектиҥ хууда составыныҥ танкистери боттарыныҥ байырлалын дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиҥ чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннери-биле уткаан. Салбырныҥ дайынчылары тактиктиг киҥээлдерге чүгле эки болгаш тергиин деп демдекти ап, салбырлар аразыныҥ социалистиг чарыжыига тиилекчи болган.

ЧУРУКТА: танкыныҥ тергиин экипажы (солагай таладан оҥ талаже) улуг сержант С. Бабанов, анаа дайынчылар Е. Андрианов, В. Качалов, А. Доценко олар эзлчеглиг дайынчы өөредилге соонда.

О. ПОРОХОДНИКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ныҥ фотохрониказы.

СИБИРЬНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Курлавырда подполковник Ю. М. Сергиевский авиацияныҥ бичe специалистериниҥ Н. школазыига бола чеде бээр.

Маиза ол курсант боон өөренип чораан. Ам ол школада оон оолдары Владимир биле Михаил өөренип турар. Рота командириниҥ политика талазы-биле орадакчызы В. Сергиевский өөредилгениҥ тергиини деп дыиыаш, хоочунуун сеткили өөрээн. М. Сергиевскийиин взводу социалистиг чарыштыҥ тиилекчизи. Алышкыларыҥ аттары «Кезектиҥ дээре офицерлери» деп самбырада киргеи.

А. КАРСЕЕВ, подполковник.

ПРИБАЛТИКАНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Кыржаи булут дег, ыш араызлап, «дайзыныҥ» танк салбыры дайын шөлүнче биллиртпейи үнүп келген. Оларны чүгле шаап халдаашкыига белеткел үезиидге эскерип каан. Камгалалдыҥ дайынчыларыига берге байдал тургустуиган.

Танкыларны шөлче үидүрбезин дээш, подполковник В. Ефимов командылаан артиллерия дивизиониига немелде даалганы берген.

Херии черии дайынчы марш-биле эрткеш, артиллеристер айыткан районга үнүп келген. Чаҥгыс күштүг батарея-биле танкыларны эптиг черге доктаадыр деп командир шиитпирлээн.

Каш-ла минута ишгинде шиитпир күүсеттинген. Ол тулчуушкунга тиилелгеге баштайгы орукту ажыктаи.

Коммунист Ефимовтуҥ бо эгелээшкиии өөредилге түнелии үидүрүп турда бедик үнелелди алган.

П. БОЙКО, подполковник.

УЖУРАЖЫЛГАДАН БИЛИП АЛГАН

Ада-чурттуҥ Улуг дайыныҥ киржикчизи Борис Чамзыевич Лама-биле Саглыныҥ чурттакчылары чоокта чаа солуи ужуражылганы эрттирген. Дайынныҥ болгаш күш-ажылдыҥ хоочуну Б. Ч. Ламаныҥ дайынчы сактыышкыннарын ылаҥгыя аныяктар, школачылар улуг сонуургал-биле дыҥнап, фронтучудан сонуургаан айтырыгларын улай-улай салып турганнар.

Амгы үеде делегей байдалыныҥ нарын болуп турарын сагышсырап чугаалаан, делегейге тайбыҥны быжыглаар дизе, эки ажылдаар, өөренир, чурттаар дээрзин ол сагындырган.

Тываныҥ чонунуҥ фронтуже боттарыныҥ чаҥгыс чер чурттугларын канчаар үдээнин, Украинаныҥ хоорай, суурларын хостаары дээш, гитлержи Германияны туюлунга чедир чылча шапчыр дээш тулчуушкуннарга тыва эки турачыларныҥ дайынчы эресмаадырлыг чоруктарын чыылганнар сонуурган дыҥнаан.

Эки турачыларныҥ алдан хире хуузу аревэ кежигүннери, үжен ажыг хуузу нам кежигүннери турган дээрзин олар билип алган.

Д. ООРЖАК. Өвүр район.

ФРОНТУГА БЕЛЕК

Москвада Кропотинская кудумчуулда Тайбыныҥ совет фондузуиуҥ Баштаар черинге чагаалар, акша шилчидилгелери-биле долган почтаны шоодай-шоодайы-биле эккеп турар. Оларныҥ аразында үнелиг чүүлдер-даа бар-ла.

Тайбыҥ фондузу юридиктиг чурум ёзугаар 1961 чылда дургустуиза-даа, баштайгы чылдарында-ла кээп турган. Белек берикчилериниҥ күзели чаҥгыс — делегейге тайбыҥны быжыглаары.

«1941 чылдыҥ сентябрьда, баштайгы тулчуушкунга тос дайынчы өнүктеримни чидирген мен. Мээҥ халас күш-ажылым оларга тураскаал болгай аан. Ол хүннериниҥ күш-ажыл төлевирии бүрүҥүбиле Тайбыныҥ совет фондузунче шилчидер мен». Бо дээрге Владимир Шрубовтуҥ сөстери-дир. Ол троллейбус чоладчызы. Оон маршруду — Симферополь аэропорттан Ялтага чедер. «Чоладчы тайбыҥ фондузунда ажылдап турар» деп бижээн таблицаны машиназыныҥ мурнуку соҥгазыныҥ шилиге чыдыҥ-на тос хонук иштинде Шрубов чыпшырып аар. Тос хонуктуҥ бирээзии-ие дайын шөлүнде мөҥге арткан эштериниҥ бирээзинии дээш ажылдап турары ол.

Владимир Брезгунов Свердловскиниҥ бир заводуныҥ рационализатор-бригадири. Бодунуҥ бригадазыига күш-ажылды организастаарын чаа ёзу-биле эгелээн. Ол дээш УАЧД-ниҥ шаҥналы — «Москвич» автомобильди алган. Ону Брезгунов үүгле бодунуҥ эвес, бригадазыныҥ кежигүннериниҥ база шаҥналы деп санап турар. Ынчангаш машинаныҥ ортээи акшазы-биле алгаш, чартыын уруглар албан черлеринче, артканын тайбыҥ фондузунче шилчидип берген.

Хуу кижилерден эки турабиле кирип турар дадывыр фондуда кол черии эзлээе-даа, оон үидезин дөзүи бүдүрүлге коллективтериниҥ дадывыры берип турар. Ажылчыннар шак дургузуныҥ азы элээи каш шактыҥ («тайбыҥ шактарыныҥ»), будуи ажыл хүниҥүи («тайбыҥ ээлчээниҥ») ажыл төлевирии фондуже шилчидип турар. Транспортчулар «тайбыҥ рейстерии» берип турар.

«Боттарывыстыҥ кылганывыс суй белектерден үнген акшаны агрессорларга төрээн чуртуи былаатқан палестин уругларга дамчыдарын диледивис...»— деп бижээш, акша шилчидилгезиниии квитанциязын, кошкан чагааны Давыдково суурда урулариҥ интернационалчы найырал клуву. Воронежтен чоруткан.

Бистиҥ чуртувуста Тайбыҥ фондузуига деткимчениҥ 350 муң ажыг комиссиялары ажылдап, беш миллион ажыг идепкежилерии каттыштырып турар. Тайбыҥныҥ совет фондузунда 80 миллион кижи киржип турар.

В. РУДЕНКО.

«1984 чылдыҥ календарындан».

ПРИКАРПАТЬЕНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Майор Е. Назаров командылаан адыгжы батальонга чайгы өөредилгениҥ түҥнелинде өөредилге үезии чөптүг, шынарлыг ажыглалыныҥ дээштии дээш чидиг демисел үргүлчүлээн. Суг моондаи «дайылдашпышаан» кежериига бо батальон эки шынарлыг белеткелдиии коргүскен.

Д. ГЕТМАНЕНКО.

ТАНКИСТЕР БАЙЫРЛАЛЫНЫҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

Москваныҥ ажылчы чоннар төлээлекчилериниҥ, найысылал гарнизонуиуҥ дайынчыларыныҥ Танкистер хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралы Совет Армиияныҥ М. В. Фрунзе аттыг Төп бажыңынга бурунгу хүн болган.

Президиумда —министерстволарыныҥ болгаш ведомстволарыныҥ удуртукчулары, СЭКП ТК-ныҥ болгаш СЭКП Москва хооркомунуҥ харыысалгалыг ажылдакчылары, көскү шериг начальниктер, танк клыкчылары болгаш конструкторлары, партия, совет болгаш хөиниити организацияларыныҥ төлээлекчилери.

Кургаг чер шериглериниҥ Кол командылакчызыныҥ бирги оралакчызы армия генералы А. М. Майоров хуралга иледкел кылган.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниҥ Дээди Соведииҥ Президиумунга болгаш СССР-ниҥ Министрлер Чөвүделиниге байырлыг чагааны хуралдыҥ киржикчилери улуг сорук киришкин-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

БЫЖЫГ ГАЙБЫҢ ДЭЭШ

Ынчан чеди харлыг мен. Аалывыс Эдегейниҥ Калбак-Оорга бажыига чайлаан. Кожаларывыс дөрт, беш өг база бар. Аалывыс улузу коргунчуг бир-ле чүвениҥ дугайын чугаалажып турар апарган. «Дайын, фронт» деп сөстер ол чугаадан дыҥналыр. Аку-дүүма ССРЭ-же оор ёзу-биле фашистиг эжелекчилер халдаан Кызыл шеригге дузаламчы чыыр дугайында медээ аалдарывыска тарай берген. Мээҥ ада-ием хөй мал-маган-даа чок улус: үш аъттыг, элээи каш өшкү, хойлуг, үш, дөрт инек, молдурга бар. Ачам аъттарын хөлчок ажаар, олары тус-тус шола аттарлыг. Калчан-Шилги — чаш, мунарга ылгын, шыырааа ажжок, көш үезиниде аҥаа аар болгаш үнелиг дээн чүүгүн чүдүрер. Ояла — ачамныҥ мунарынга ынак аъды чүве ылгын, саякгаар. Чоржаҥ-Шавыдар — шолазынга таарышкан мал. Удуурунга ынак, чалгаа болгаш чоржаҥ. Көште ийи, үш уругну ушкарып каарга, хамыктыҥ соонда элеңнедип чоруур. Мен ону хой кадарып мунар чүрдүм.

— Кулугур каргыштыг кара «кырмааннарыы» сокчурунга дуза кылдыр бәрла шаавыс-биле дузалажыыр бис. Дайын-чаа чок тайбыҥ-на турза, кижи кайыыи ажырар...—дижип, авам, ачам чугаалажып орар чүве.

Белек чыып келген комиссия деп, элээи каш кижи аалдарывыс эргип, эки дээи аъттар шилип ап турган. Ачам үш аъдыныҥ экилери Калчан-Шилги биле Ояланы чедип чедирип берген. Көрүп турарымга, ийи аъдым хой-ле аъттар аразынче шымнып кире берген.

— Чоржаҥ - Шавыдарны чүге арттырып алдыҥ, ачай?— деп айтырдым.

— Ону чорудуп болбас, уруум. Ону мунган дайынчы чер чеде албас. Чүгүрүк кижи безин оон дээре. Дайынчыга дуу ийи аъдывыс ышкаш чүгүрүк, шыырак аът херек—диди.

Кадыг-берге дайын чылдары бистеи чыл келген тудум ыраза-даа, совет кижилериҥ сеткил-сагыжындан дайыныҥ багай уржуктары уттундурбаан. Кымны-даа чүҥ-даа утпаан бис. Аас-кежиктиг-тайбыҥ амыдырал дээш ами-тыныҥ харам чокка бергеиниери алган-йөрээп, оларга мөгейип чоруур бис.

Иван Тимофеевич Кузнецовтуҥ «Сааидан Ровно чедир» деп номуи номчаш, кижиниҥ сагыш-сеткили дүүреве арга чок. Ында тыва чоннуҥ фронтуга дузаламчызын бирден бирээ чокка тода бижээн-дир. Кызыл шеригге Тывадан чоруткан дөртен муң дайынчы аъттарыныҥ аразында ачам-сугнуҥ ийи аъды, далайга дамды дег, дуза болганын билип, сактып бижип ор мен.

Мээҥ ачам Делбиг-оол Ыймаандайович Монгуш Сут-Хөлдүҥ Алдан-Маадыр чурттуг кижи. Дег-дүгү казып турган баштайгыларныҥ бирээзи. Ажылгамыдыралымныҥ дайы-биле Барыын-Хемчик районнуҥ Эдегей, Кудугайга каш малын азырап, хөй ажы-төлүбистерии күш-ажылга ынак кылдыр өстүрүп каан.

С. КУУЛАР, Кызылдыҥ хлеб заводунда ажылчын.

Кызыл гарнизонундан

БАЙЫРЛАЛДА МАКТАТКАННАР

Гарнизонуиуҥ танкистери боттарыныҥ байырлалын дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиҥ тергиин чедиишкиннери-биле уткуур дээш салбырлар аразынга «Төрээн чурттуҥ камгалалын бүзүреллиг хандырарыига серемчилелди бедидер» деп девизтиг аланга социалистиг чарышты чарлаш, оон негелделерии Ленииҥи комнатада бижээш азып каан. Чарыш түҥнелии байырлал бүдүүзиидe үнүруп, байырлалга тураскааткан тактиктиг киҥээлди, боодалгага болгаш спорттуг янзы-бүрүхевирлериига маргылдааларны эрттирген. «Танкист» хана-солуныуп, дайынчы хуудустарыныҥ сөөлгү үидүрүлгезиин базза танкистер байырлалыига тураскааткан. Оларда тус-тус салбырларыҥ армейжи амыдыралын бүгү тала-биле чыыдып турар. Танкыныҥ Омскиде дээди командылал училищезиниҥ доозукчузу, аныяк коммунист капитан В. П. Ищенкоиуун дугайында дайынчыларыныҥ чылыг, чымчак сөстерии сөглээн. Валерий Павлович — танк ротазыныҥ командири, бирги класстыг специализи болгаш бирги разрядтыг спортчузу. Ынчангаш спорттуг хөй янзы хевирлериига танкистериҥ сонуургалын, хандыкшылын көдүрүп турар.

Взводтуҥ улуг механик-башкарыкчызы, ийиги класстыг специализи, Михаил Караганов биле ротаныҥ улуг механик-башкарыкчызы, идепкейлиг хөй-ниитичи комитединиҥ кежигүнү, Сергей Банников дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиҥ тергиинниери, комсомолчу ефрейторлар болуп, шериг хүлээлгезии башгайы чыл күүседип турар аныяк танкистерге үлегерлиг дузалакчылар болуп турар.

Тергиин өөредилгелиглер лейтенант В. В. Викторов, бичe сержаитылар В. Ф. Зимхиллер, А. А. Лобес, Г. Г. Назаров, анаа дайынчы А. В. Веденский болгаш оон-даа өскелер тус-тузунда класстыг специалистер болуп, гарнизоннуи интернационалчы коллективиниҥ быжыг өзээи тургузуп турар. Олардан кижи бүрүзү хөй-ниити даалгалыг. Танкистер хүиүге тураскаадып дерээи ленииҥи комнатаны дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиҥ тергиинниериниҥ чаа чуруктары улам аяи киирип турар.

Шериг албаныида оглундаи чагаа, бижик алыры дег өөрүшкү ада-иеге кайыын турар. Чагаа келир-ле—бажыига байырлал. Хүндүлүг черде чуруу астыган дайынчыларныҥ ада-иелериига бо байырлал хүиүиде чагаалар болгаш Төрээн чурттуиуп камгалалында төлептиг үлүг-хууиу киирип турар бедик мергежилдиг, чүткүлдүг оолдарыы өстүрүп кижизиткеии дээш байыр чедирген бижиктер дайынчы белек боон чеде берген.

Улуг лейтенант А. В. Сойнов командылаан салбырыҥ хууда составы «тергиин салбыр» деп ат дээш калбарган чарышка каш улаштыр тиилекчи боон, мактадып турар.

— Мээҥ командир өөрүшкүм болгаш муҥараалым дайынчылар-биле холбашкан. Эртип турар бо чылда чаа кижилер меиээ хөй болган. Мурнуку чылдарда дег, салбыр социалистиг чарыштыҥ мурииида болуп турарын бо удаада база көргүстүг. Дайынчы өөредилгелер, «тулчуушкуннар» командирге болгаш дайынчыларга объективтиг үнелелди бээр — деп, улуг лейтенант А. Сойнов чугаалап турар.

В. САТ.

МОСКВАГА ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Сентябрь 9-та Москвага ССРЭ-ниң Камгалал министерствозу биле ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу, совет база даштыкы журналистерге парлалга конференциязын эрттирген.

Парлалга конференциязынга Чепсектиг Күштерниң Кол штабының начальнигы—ССРЭ-ниң камгалал министрининң оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы Н. В. Огарков, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрининң бирги оралакчызы Г. М. Корниенко, СЭКП ТК-ниң Делегей информациязының киндизиниң эргелекчизи Л. М. Замятин олар киришкен.

Парлалга конференциязынга Совет Эвилелиниң Маршалы Н. В. Огарков дараазында мегделди кылган:

Бо чылдың сентябрь 1-де Совет Ыраккы Чөөн чүкке АКШ-тың тускай албан черлериниң кылганы өнчүк-чөңгээзиниң алыс утказын база оон-биле холбаштыр агаардан халдаашкыга удур камгалалдың совет чепсектериниң хөделишкиннери, канчаар болганын сентябрь 6-да Совет чазактың мегделелинде болгаш оон мурнунда чазактың даалгазы-биле СЭТА-ның мегделелинде аажок тода айыткан.

Бөгүн бистер бо парлалга конференциязын болган чоруктуң бүгү-ле байдалдарын совет талаган хынамчалыг хынап көргенинең түнелги-биле эрттирип турар-дыр бис. Ол болган чоруктуң хамык-ла чугулазын барымдаалаш. Совет чазак ол-ла хүн дораан бедик компетентилиг Күрүне комиссиязын тургускан дээрзин ажыы-биле чугаалаар ужурлуг мен. Аңаа аңгы-аңгы ведомстволарның оон иштинде ССРЭ-ниң Ужар-түүлдүң күрүне хайгаралының харыысалгалыг специалистери болгаш эксперттери кирген. Комиссия илеткелдя кирген. Мен бодумнуң дыңнадыымга ук комиссияның айыткааны фактыларынга болгаш түнелдеринге даянып мен.

Совет агаар делгеминче мурнуу-көрөй авиакомпанияның самолединүң шургуп киргени дээрге, хынамчалыг планнап кылган шпиончу операция болганы бадыткаттынган. Ону АКШ биле Японияның девискээрлеринде чогуур төптерден башкарып турган. Кижилер өлүмондакка таваржы бээр деп түүлдү бодавайн база ону ынчап баар деп билип тура-ла, хамааты самолёттуң ол сорулгага өжегерээн ажыглаан.

Барын парлалгада онзагай таварылга деп адап турары болуушкунуң хамык-ла аарберге уржуу ында болуп турар. Бо болуушкунуң ыяш харыысалгазы оон организакчыларынга бүрүн долузу-биле онаажыр дээрзи билдингир.

Ам шак ол өнчүк-чөңгээлиг ужудуушкунуң аңгы-аңгы үе-чадазының талазы-биле херек кырында болган түүлдериниче киреринден чөпшээреп көрүнер. Картаже кичээнгейлиг овааның көрүнер Совет Эвилелиниң Маршалы Н. В. Огарков агаар чөңгээзи болган районнуң улуг чуруун көргүзүп тайылбырлаан).

Бирги үе-чада—ужудуушкунуң эгези. Аляскада Анкорид деп орук-ара аэродромдан ужудуп үнгенинең соонда удаваанда-ла ук самолет чурттар аразының докгаатткан оруубиле чоруваин, Камчаткаже углай ужупкан. Бистиң радиокация чепсектериивс ону Камчаткада - Петропавловскиден соңгу-чөөн угже 800 км черге чорда ону тып көрүп алган үезинде, оон өскээр хажыдышкыны 500 км чеде берген. болган. Ол үеде ужудуушкуның америк диспетчер албаныың база АКШ-тың агаардан камгалал системазының радиолокация чепсектериниң көөрү зонага чоруп турган-на болгай. Бо таварылгаларда самолетту «чидириптер» болгаш доктаттынган оруктан оон ол хире улуг хажыдыышкының эскербес деп чүве турбас ужурлуг. Ындыг чорук болбас-даа. Ынчаргa мындыг айтырыг тургустунуп келир: аңаа рейсте самолет дугайында чугаа чоруп турар чүве болза, ону олар чүге этпээнил? АКШ-тан мынчага чедир харыы алдынмаан.

Оон аңгыда чурттар аразының бо оруун Аляскадан Камчатканың дужунга чедир АКШ-тың, оон ынай Японияның авиадиспетчер албаны харылап турар. Бо маршрутта контрольдуң тускай («Неби», «Неевп», «Ниппи» болгаш өске-даа) точкаларын тургускулаан, оларның кайы-бирээзиниң кырынга келгеш, рейс самолеттары бодунуң байдалын демделгелдир болгаш черже медээлээр, а черде албан черлери оларның эртерни ыяк контрольдаар ужурлуг. Тургускан контроль точкаларын гаварты мурнуу-көрөй самолеттуң эрткенинiң дугайында, харын-даа рейс самоледу орукта чок болганда, илеткелдер чок турда, америка албан черлерi чүге-ле дораан дүвүрээзинин көдүрүп үндүрбээнил? деп айтырыг тургустунуп келир. Бо айтырыгга харыы база амдыгаа чедир чок. Мурнуу-көрөй самолет совет радиолокация чепсектериниң билип көрүп каары зонаже чогум чүге ыяап-ла америк хайгыылчы самолеттар, эң ылаңгыя РС-135 дээр самолет, доктаамал дежурныйлап турар черге барып киргенил деп түүлче силериңиң кичээнгейниерни оналап угландырар бодай-дыр мен. Бо удаада РС-135 дээр хайгыылчы-самолетту бистер сентябрь 1-де тус черниң (Камчатканың) үези-биле 2 шак 45 минута турда, тып көрүп алган бис. Ийи шак дургузунда ук самолет аңаа севиичии коичуг элээн оожумнап каап чораанын совет радиолокация чепсектери демделээн. Камчаткаиың үези-биле 4 шак 51 минута турда, ол-ла районга 8 муң метр ол-ла бедикке РС-135 самолет-биле шуут дөмей радиолокация демдектиг ийиги самолетту көрүп каапкан бис. Самолеттар чоокшулажып келген (экранда демдектер шуут каттыжа бээрине чедир) болгаш кезек үеде (он хире минута) кады денге ужуп органнар. Оон соонда, мурнунда хөй катап хайгаарап турганыывыс дег, оларның бирээзи Аляскаже углай ушкан, а ийи дугаары Камчаткада - Петропавловскиже дорт ужупкан. ССРЭ-ниң агаар делгеминче хайгыылчы самолет чоокшулап чоруп олурар деп, агаардан камгалалдың совет командылал пунктулары шак ындыг түннел үндүргени чугаажок. Бо таварылгада самолет оруундан аскан ден кандыг чугаа турар ужурлугул? Ынчангаш бо самолеттуң ужудуушкунун башкарып турган дээрзи шуут илдең-дир. Шуут-ла ылап башкарып турган деп чугаалап болур мен. Ынчангаш шургуушкуниуг ужудуушкуниу ожегерээн кылган.

Ийиги үе-чада — Камчатка кырынга хөделишкиннер. 5 шак 30 минута турда, үрекчи-самолет Камчатка кырынга келген. Ол ССРЭ-ниң стратегтиг ядролуг күштериниң кончуг чугула баазазынче дорт бар чыткан. Совет диспетчер албан черлериниң болгаш агаардан халдаашкыга удур камгалалдың (АХК) самолеттарының кандыг-даа айтырыгнегелделериңе ол харыылаваан. Хайгыыл информациязын дамчыдарынга ажыглаар колдуг кыска медээлерни ол доктаамал дамчыдып турарын ол-ла үеде радиоконтроль станциялары билип, демделеп турган.

Ол кезек үеде АХК күштериниң хөделишкиннери түүле самолет-биле харылзаа тударынче угланган турган, оон иштинде делегейде доктаатткан 121,5 мгц авария частотазын (черден-даа, дозукчу-самолеттан-даа) иинти кыйгырыг медээзи кылдыр ажыглаан болгаш ух самолетту чоогунда совет аэродромга хондурарынче угланган турган. Ынчалза-даа ол бүгү түүлел чок болган. Үрекчи Охотск далай уунчес чоруй барган.

Үшкү үе-чада — Сахалин ортулуктуң девискээрiнге хөделишкиннер. Үрекчи-самолеттуң аажызы чөңгээлиг апарган. Совет дозукчу-самолеттарның сагындырыг медээлеринге ол харыылаваан. Оон эрткеш, ол харын-даа чоруур уг база оон-биле кады ужудуушкунуң өрү-кудузунга база дүргедээшкинниге хамаарыштыр маневрлар кылып, АХК самолеттарындан көзүлдүр-ле ойлап эгелээн. Оон түс черниң (Сахалиниң) 6 шак 02 минута турда, үрекчи-самолет угланыышкыны хенертен оскерткеш, бистиң зенитти ракета кезекгеривистиң турушгарын эргий ушкаш, Сахалин ортулуктуң мурнуу талазында чугула шериг объектилерниң кыры-биле эрткен. Агаарда хайгыыл самолет ужуп турарына чигзиниг ынчан читкен.

Үрекчи-самолёт Сахалин ортулуктуң мурнуу-барыын талазына кээрге, ону аэродромга олуртурунун сөөлгү оралдажыышкының кылган, ол сорулга-биле тус черниң (Сахалиниң) 6 шак 20 минута турда, үгер-бооландан уг айтыр снарядтар-биле сагындырыг кылып, дөрт ээлчег адыышкыны кылган. Ниитизи-биле 120 снарядты агаарже боолаан турган. Оон соонда безин самолёт-үрекчи негелделерге чагыртпайн, Владивостокче угландыр ойлаарын оралдашкан болганда, 6 шак 24 минута турда, ук самолёттуң ужудуушкунун ракеталар дузазы-биле сөксадыр деп дужаалды дозукчу-самолётка берген, ол күүсеттингеп. А ону ол байдалдарга болдуунуп-ла болур бүгү сагындырыг хемчегларин совет АХК күштери алган соонда үүле ынчан кылган. Оларның хөделишкиниерни ССРЭ-ниң Конституциязынга болгаш ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында Хоойлуга база делегейниң амгы норма-чижектеринге шуут дүүштүр боттандырган. Бодунуң кызыгаарларын, оон иштинде агаар делгеминиң камгалазы—күрүне бүрүзүнүң бот-тускайлаң эргези.

Совет улустуң тайбың ижиниң камгалалында туруп турар Совет Чепсектиг Күштер бедик чергениң дайынчы белен чоруктуң байдалында доктаамал туруп турар. Совет күрүнениң бүгү-ле төөгүзүнүң дургузунда олар боттарының хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип келген. Моон-даа соңгаар, бир эвес херек апаар болза, олар бодунуң дайынчы сорулгазын күүседир.

Оон дараазында Н. В. Огарков, Г. М. Корниенко болгаш Л. М. Замятин корреспондентилерниң айтырыгларынга харыылааннар.

(СЭТА).

ЧЕР КЫРЫНГА БЫЖЫГ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ниң Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң «Правда» солуиуң айтырыгларынга берген харыыларында айыткан совет тайбың чаа инициативаларыны делегейниң тайбыңга ынак бүгү күштери, бөмбүрзектиң чаагай сеткилдиг бодуун кижилери бедии-биле үнелеп, изин-биле деткип турар.

Совет Эвилелиниң тайбың чаа саналдары делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга, Женевага чугаалажыышкыннарга чедиишкиннерни хандыраргa арганы берип турар деп, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазының, оралакчызы **П. Фернер** мегделээн. Совет тайбың чаа саналдарны ГДР-ниң бүрүн деткип турарын ол айыткан.

Совет тайбың чаа инициативалар — ССРЭ-ниң тайбыңче чаагай чүткүлдүүнүң, чер кырынга быжыг тайбыңны хандырар дээн оон бүрүн шиитпирлиининң тодаргай хереченизи-дир деп, Лаостуң **«Пасасон»** солуну бижээн. АКШ-тың империалистери болгаш оларның НАТО талазыбиле эвилелчилери ССРЭ-ниң тайбың чаа саналдарының утказын хажыдып, боо-чепсекти бүдүрериң үргүлчүлеп, ортумак ыракшылдың америк чаа ракета-ядролуг чепсээн Барын Европага бо чылдың төнчүзүиде тургузуп эгелээриниге белеткеиип турар.

АКШ-тың пөс-таавычыларының профээилел каттыжыышкынының секретарь-казначейи, сураглыг америк профээилел ажылдакчызы **Дж. Шенкман** ССРЭ-ниң тайбың саналдарын бедии-биле үнелеп, бүрүн деткээн. Европада ядролуг боочепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкынларга таарымчалыг дугуржулганы чедип алыры тайбыңны быжглаарынга болгаш ядролуг дайынның кыжаныыкымын чайладырынга идиглиг болур ийик деп, ол мегделээн.

Германияның социал-демократтыг партиязының буидестагта болүүнүң даргазы **Г.-Й. Фогельдиң** чүүлүн Мюнхенниң **«Абенд-цайтунг»** солунуна парлаан. Ю. В. Андроповтуң харыылары—ол дээрге, совет турушту кедергей тодаргай кылдыр тайылбырлааны-дыр. Ам соруглга—Вашингтон моон соңгаар чогумчалыг, сарыылдыг турушту ээлээр кылдыр аңаа салдарны чедирери-дир деп, ол бижээн. Бистиң девискээривиске ядролуг америк ракеталарыны тургузарының кандыг-даа ажыы чок дээрзин ылаптыг бадытказары эргежок чүгула. Оиу чедип алыры чүгле ГФР-ниң национал эрге-ажыктарынга эвес, харыидаа боо-чепсекти сарыыл чокка эидере бүдүрериң соксадырын күзээн бүгү кижилерниң эрге-ажыктарынга база бүрүн дүүшкен турар ийик. Оиу чедип алырыга үе улам-на эвээжеп турар-дыр деп, Г.-Й. Фогель айыткан.

«Женевага чугаалажыышкынларны американнарның ак сеткилдиг кылырынга социал-демократтарның хүрээлеиинде чигзиниң турар» деп, **Барын Германияның телевиденiези** демделээн.

Ю. В. Андроповтуң саналдарын бүгү талаллыг хандыр өөренип көөрүнче НАТО-нуң кежигүннери чурттарның чазактарын Голландияның премьер-министри турган **Иооп Ден Ойл** кыйгырган. Ол тайбың чаа саналдар—Женевага чугаалажыышкынларга дугуржулганы чедип алырынга идиглиг чүгула чаа базым-дыр. Америк тала шак ындыг чогумчалыг, гумчалыг турушту ээлээри күзенчиг-дир деп, ол айыткан. **Эидере чепсеглеиириниң** орнунга, дугуржуп алыры чөрөө эки болур ийик. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыны Европага эккеп тургузарының айыылдыг уржуктарын Совет Эвидели тодаргай айыткандыр. Женевага чугаалажыышкыннары түүнел чок болган таварылгада боо-чепсектиң эидере бүдүрериң соксадырын күүлер бүгү кижилерниң эрге-ажыктарынга база бүрүн дүүшкен турар ийик. Оиу чедип алырынга үе улам-на эвээжеп турар-дыр деп, Г.-Й. Фогель айыткан.

«Женевага чугаалажыышкынларны американнарның ак сеткилдиг кылырынга социал-демократтарның хүрээлеиинде чигзиниң турар» деп, **Барын Германияның телевиденiези** демделээн.

Ю. В. Андроповтуң саналдарын бүгү талаллыг хандыр өөренип көөрүнче НАТО-нуң кежигүннери чурттарның чазактарын Голландияның премьер-министри турган **Иооп Ден Ойл** кыйгырган. Ол тайбың чаа саналдар—Женевага чугаалажыышкынларга дугуржулганы чедип алырынга идиглиг чүгула чаа базым-дыр. Америк тала шак ындыг чогумчалыг, гумчалыг турушту ээлээри күзенчиг-дир деп, ол айыткан. **Эидере чепсеглеиириниң** орнунга, дугуржуп алыры чөрөө эки болур ийик. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыны Европага эккеп тургузарының айыылдыг уржуктарын Совет Эвидели тодаргай айыткандыр. Женевага чугаалажыышкын

Чылдар болгаш кижилер

ДАЙЫНЧЫНЫҢ ЭРТКЕН ОРУУ

Ойдупаа Часыгбаевич Оюнбиле хөй катап ужуражып, оон амыдыралчы байлак сактыышкынарын дыцнаан мен. Хөй чылдарда хой-инити ажылдарга ажылдап келген, баштак чаңныг, чугаакыр ол кижи чаңгыс чер чурттугларынга — Таңдының Кочетово суурунуң чурттакчыларынга ынчангаш хүндүткелдиг.

Чоокта чаа Ойдупаа Часыгбаевич-биле база катап ужураштым. Назы-харын чеден ойнаан-даа бол, ам-даа сергээ, шимченгири, адаккары хевээр болду.

Могай—хоочунуун чурттап турар чери, ол оон чурттап эрткен оруу, төөгүзүү-биле холбашкан чер. Могай дааның элээнге тулчуушкуннар дынмирел эрткен. Кызыл командир С. К. Кочетовтуң партизанынарының дээрбечи, үптекчи актарны чылча шапкан чери олла болгай. Ойдупаа Часыгбаевич ол бүгү болуушкуннарны көрген, амыдыралга болган чаа оскерлиишкиннериң киржикчизи.

Могай шаг-шаандан бээр малчыннар чурту. Оон делгем шынаазын мал-маган долган чыдар. Ол-бо талазында агыл чыдар кара суглары чылдың кайы-даа үезинде кыңгырады ырлап, төнмес оруун уламчылап чыдар. Доцмас кара суглар балык-биле байлак. Соолту үеде ховар аң—ондатра ында турумчуп, өзүп эгелээн.

Чараш чурумалдыг бо черде амыдыралдың судалы кажантызындан артык шапкынчаан. Чай дүжери билек, «Коммунизмниң херели» совхозтуң сүт-бараан фермазы, совхозтуң кодан чылгызы, хөй-хөй кодан хою чайлаглап кээр. Делгем шыназ, шыкты долган мал-маганны көөрге, дириг чечектер-ле. Бо хүнерде байдал база ындыг.

Хөйну көрген хоочун дайынчы эрткен болгаш амгы үеин денней чугаалап, эки турачы эрес-дидим эш-өөрүнүң дугайын тода сактып орду. Хоочуннарның сактыышкынары бистерге—аныяк салгалга солун болгаш өөредиглиг.

— Чонувус, төрелдеривис Кызылдан үдеп каарга, машиналыг каш хондур чораап, Абаканга келдивис. Ында демир-орукту бир дугаар көрдувүс, олурдувус. «Фашистер-биле сегиржин алышкынга дүрген киришсе» дижип, четтикпээн сеткилге алзыпкан бүткен. Ында канчап өөрүвес, чоргаарланмас боор. Мындыг чараш, төөгүлүг хоорайны өрттедир, хүүктаар дээн калчаа дайзынны чылча шаварынга киржири эки турачыларга аас-кежик болбайн канчаар.

Ковровка тускай өөредилгени эрткеш, дайынчы шылгалдага эки деп демдеглеткеш, фронтуже аъттаныпкан. Тыва эскадронну баштап оргаи улуг лейтенант Саттың взводу-биле кожа Оолактың взводу чоруп орган. Оон дайынчыларының аразынга Ойдупаа, Седип-оол, Айыжы, Хүүлеңмей—дөрт алышкы чораан. Деражно суурнуң чоок-кавызы ажык болганындан дайзын совет шеригнерни эскерип каан, үгер-бооларр-биле алып эгелээн. Октар ол-бо талада частып, довурак-доозундан чүүдаа көзүлбес апарган. Ынчалза-даа эскадрон дидим бүрүнгаарлап, дайзынның камгаланын чаза таварын бар чораан. Фашистер кадчаалыы-биле удурланып, чаа күштерни аткаже киирип турган. Баштайгы ол тулчуушкунга тыва эки турачылар коргуш чогун көргүскеп. Кайы-даа талалап чидириг хөй болган изиг тулчуушкун сооида, Оюн алышкылар чыглып келгеш, үрде көрүшпээнде-даа дег, куспак-тажыпканнар.

Баштайгы тулчуушкунга хей-аът киргеи эскадрон, совет шериглер-биле бурунгаарлаан тудум, тулчуушкуннарның кадыг-дошкунун көрүп, кажарап орган. Демир-орук белдиги черде — Ровно хоорай. Оны оскунмас дээш дайзын аңаа быжыглангаш чыдыпкан. Хоорай дээш тулчуушкун дах бажында эгелээн. Шавар халдаашкының кол угланышкынының тыва эскадрон киргеи... Азыг черге ажыттадын алгаш Ойдупаа шыгаан чоруй адып-ла чыткан. Удаваанда аңаа удур танк чорун органын көрүп каан. Чаныкка бажыңдан пулемет үзүктел чок бооган турган. Ол дүшта бир бажың сонгазындан фашистер бичии уруг үнүр октапкан. Ыглап маңнап турган уругну камгалап аар дээш келген совет шериглерни фашистер «сапап-ла» турганнар. Ол уругну канчаар камгалап алганын Ойдупаа Оюн мынчаар чугаалаар.

— Үш, дөрт хире-ле харлыг оол чүве. Олче маңнакпан чыда дүжүп, база маңнап чыда дүжүп-ле чор мен. Октар чүгле сыйтылаар, дарызыг, хүюксуу думчук түлар. Деигн танк, тура дүшкен дег болганда, өртгенин эгеледи. Бистин оолдар аткан. Ын аразы-биле куштаглыр маңнаан, оолду сегирип алдым. Чыда дүшкем, союп чорүй, азыгже нарат-ла дидим. Хенертен ужу-бажы селберенген. аажок тевиидээн херээжен кижиге уткужа бердим, оолдуң иези турган боор, чаштыг карактары-биле менче көрүп, чүве чугаалай-дыр. Оны дыңнаар харык бар эвес...

Совет шериглер фашистерни кол күжүп бүгү талдан бүзэлепкеш, дайзынны кыңгыктырбайн, дүжүп бээрине албамнакан. Ровно хосталган. Дубно дээш тулчуушкун үезинде Ойдупаа биле Айыжы алышкыдарга сиайлер хүлээлгени дээскеп. Тулчуушкун үезинде Айыжы балыгладыпкан. Взвод командири Оолак үнген келгеш, <...моон арай көзүлбес-тир, бичии бүрүнгаарлап алыыл, сойлуун ам бистиң шыгаан орар деп биле»—дээш болду мурнай үйгепкеп. Ойдупаа түра халаап элээн чүгүргеш, чыда дүшкеп. Дайзының огу сыгырбышаан, оон соонда, мурнунда бүртүлаар болган. Эптиг черге кээп чыдыпкаш, бүзүлган бажың азыңнан, оду ажыр шыгаан орган дайзынны апкан...

Взвод көзүргге чоокшуман келген. Дайзының ажыткан оду соксаш дээнии ажыглап, Оолак взводун атакаже кыйгырган. Аңаа болган өлүмнүг сегиржин алышкыйны Ойдупаа Часыгбаевич ам-даа утпаан:

— Станция чанында көзүргг чүве. Чайыгга чорааи эжим Дыңылак база балыгладыпты. Эжимни сөөртүп чорүптүм. Санитаркалар шарып турда көрдүм, көрээн дөрт ок өде берген болду...

Дубноже баар оруктуң базым санынга дайзын шыгыы удурланган. Ынчалза-даа эрес-дидим совет шериглер оларны чер алыспастаан.

— Сурмичи — шылаа чер. Дайзының бир атаказының танкыларының шуптузун өрттеидир ахыы кагдывыс. Маңаа орус взвод-биле кады чорун турдувус, интернационалчы эптиг ийыладывыс биске дыка дөгүм болган.

Эрес-дидим дайынчы Ойдупаа тулвуушкун үезинде тывыкгырын, шинтпирлиин көргүзүп чораан. Дубно дээш тулчуушкунга ол аар балыглаткан. Балыглатканнарны бир бичии бажынга чыгган, эртеницде шанактыг аъттарга сөөрткеп, чорупкан. Ойдупаа ол шанактыг аъттарны дыкала магадаан. Орук ээр черге санаарга, чээрби ажыг болган. Бир украин суурга эккелгеш, тус-тус бажыннарга чыттыргылаан, хайгаарап турган. Ойдупааны киирип келген дайынчыларның бирээзи кара сөөктүг кижи боорга, «Кым сен, аал?»—дээн.

— Хүрен-оол-дур мен. Хол санчок—дээш, олуруп алды.

Каш хонгаида балыг дайынчыларны госпитальдарже аппаргылаан. Ойдупаа Киевке сегээн. Оюн Дончут-оол деп эжи-биле чадаг шериг кезээнге кирип алган турда, тыва эки турачыларны чуртунче чандырар деп медээ дыциалган. Полковник эш Попов оларны үдеп тура мынча дээн:

— Тывалар эр-хейлер! Тулчуушкуннарга хөй маадырлыг чоруктарны кылдылар. Совет дайынчыларга дузалдар дээш четтирдивис. Эки турачыларга, тыва чонга улуу-биле четтиргенивисти илередип, тур бис. Оруук-суур эки челиңер...

База катап Ковровка шупту чыглып алгаш, оортан төрээн Тывазыче хапканнар. Совет дайынчыларга орук дургаар таварып эрткеп хоорай, суурларының чурттакчылары мегейин, чылыг сөстер-биле эки турачыларны үдеп турганнар.

Л. КАРА-ООЛ.

ГОСТИНИЦА КОМПЛЕКИЗИ

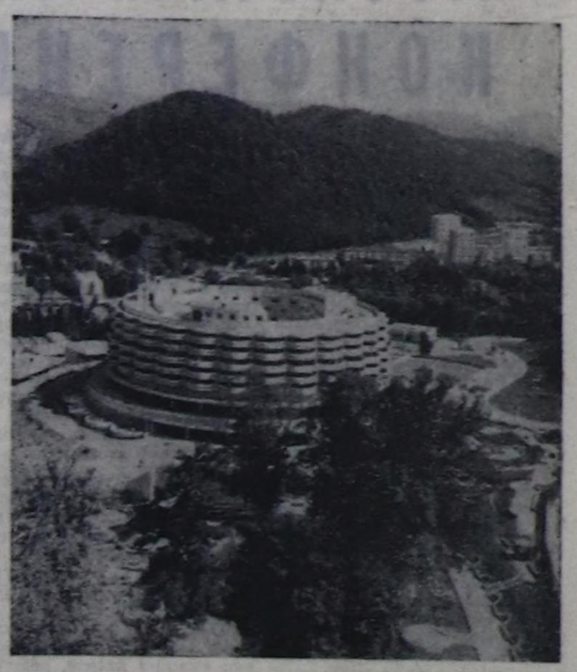

КРАСНОДАР КРАЙ. Сураглыг Сочи курорттуң чоогунда Дагомыс суурда даштыкы туристер хүлээп алыр 2500 кижиге гостиница комплекизин туткан. 27 каът «Дагомыс» деп гостиницаны, кино-концерт залын, сугга эштир бассейннерни ында кылган. Оон-биле кожаландыр «Олимпийская» гостиница-ның, «Меридиан» мотельдиң, кемпингниң тудуглары бедип үнген. Комплекстиң төлевилелин болгаш тудуун совет болгаш югослав архитекторлар болгаш специалистер кады кылган. Оон бүгү бажыңнарының чанында субтропиктиг ыяштарны тараан. Кара далай кыдында пляжтарны, аэросолярийлерни кылган, хемелер болгаш катерлер өртээлин тургускан.

ЧУРУКТА: Дагомыс суурда туристи комплекс. Мурнуу талазында—«Олимпийская» гостиница.
Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Г. Макаровтуң «Хунажыным» деп чураан чуруу.

ХОМУДАЛ

Кожавыстың ортуи кызы
Хорагай дээр уруг келгеш,
Хорадааны, хомудааны
Холчу берген кончуттунган:
— Бажыңымга сенден өске
Бажын суккан кижи-даа чок.
Он беш акшам чиде берди.
Оорлаан сен! Экчел—деп бо.
Харлыкаштың үнүм читкен.
Харылаптар харык-даа чок.
Карактарым чивеңнедим,
Кайгап алган олур мен он.
— Хавы-биле катай аңаар,
Кандыг кончуг кижи боор
сен.
Эжим берген белээ чүве
Эгидип бер, дүргеп!—дидн.
— Албааның ыын, өршээп
көр—деп
Арай боорда сымыранды.м.
Акты черге карадаштың
Алдапканың аргажок-тур.
Хорагайның үнү читкен.
Хорадааны деидеп барган.
Кончуу сүргей неле көргеш.
Холдары шуут сири-кавы.
Эжик ажык турган чүве.
Эниқ ыт бо кирип келгеш,
Эвэн кысче Хорагайже
Эөрер дээзэг ырланы-дыр.
Хорадаан кыс эниңнивис
Холу-биле кырбаш дигеш:
— Аксында бо чүзүл?—
дээштип
Алгырыпкаш, шимээп барган
Калдар эниқ акша хавын
Казакаштың үне халаап.
Акыткаштың санаа көөрге,
Акшалары четче болган.
Хорагай оон чорүй бартан,
Хомудалын артып калган.
Калдар эниқ келбээн бөдэа
Канчаарыныы билбес
турдум...

В. МОНГУШ.

ЫЯТ БОЛГАН

Белектиң ачазы хоюн кыргылдар дээш, чазагдан суурга сүрүп келген. Ол улуг-ла ак шоодайда дартайты дыгып каан чүвеин эзериниң соонда доора дергилеп алган боон тур. «Ол-даа билдингир дүк болгай аан» деп Арагачы хеним артындан бүдүү ылавылап көрүп турган. «Хоюн каяа-барын хондурар эвес, шоодайын кайнаар киирерил, ону ылавылап аар» деп бодап орган.

Арагачы дээрге турум ажылдаан чери-даа чок. Арагалааны дээш каш удаа хемчег алыскан, ам шуут шөлүдеринге четкен. Көдээ Советте «арагачылар, тоянчылар, маңгысталчактар» деп кара данзының бир дугаарында ады чыдардан бээр элээн үе эрткен. Оозу дээш ары безин кызар эвес, шынап-ла, чөгенчигбейлериң бирээзи.

Эки кижилерни, албан, организацияларның сургаалда сөзүн ол кончуг чөпсүнүп үлээп алыр. Ынчан ону көөрге каартанның борбак быштаан мегелеп чиир дээн дллгижек-ле. Оон бичии-даа түнел үндүрбес. Магазинге арага садарының шагыи маңап четтикпейне турар. Ол өйде алды арагазын, беш мегезин ажыглап тургаш, улустан диленир. Ынчан оон төргүл-төрели хөй апаар.

Арагачының пазыны 25—30 хар аразында. Мынчага дээр ег-бүле-даа тутпаан, «ашак оолдарның» бирээзи. «Мени багай кижини кым тоор боор» дигилээр чүве. Ийе, ону «кадай кыстар»-зки билир болгаш тоовастар. Шынап-ла мындыг доктаамал ажылы чок, арагачы, мегечи, чалгаа душтук кымга херек боор.

Кажарын канчаар силер.

Шала сезиниг улус көргендеде, «ыржым булуңнарже» арлы бээр.

Кушкаштар мыжыртпайнын, хектер үн алчы эдип турда, суурнуң бир кудумчузунуң ийинде огород кажаларын артап-артап чаштып чораан, Арагачы дээрзи дүүнгү ак шоодайны анкап, ажык-бышкаа чиик, суурда белеткелчиниң бажыңынче сергээ топтуг ыйлыдып кел чыткан. Бажын чанынга келгеш, маңап безин четтикпээн. Шыдаппайн эжикти соктап эгелээн: «Эжиннер ажыдыңар, дазайнар «Арагачы-дыр мен»-даа дээр. Оон көргүшкүнүнда нс-даа арнаан. Дүк ам оон актыг дүүгү апарган. Чүү деп мегелеп садыптарын ол шагда-ла болап алган.

— Дан бажында кижи удутпас кандаай кижи сен. Ам чүнү эккелдиң?—деп, белеткелчи үнүп кээп, шыжыгын айтырган.

— Дуңмам уруг дүк саттыргай, ыңчангаш келдим пйни—деп аажок эвилең хүлүмзүрүп дялээн.

Складка баргаш Арагачының эккелген дүгүн улуг брезент кырынче төктүргеп. Белеткелчи каттырар-даа, хыйланыр-даа болган. Ол дүк эвес, кадарчының хой маңаарда эштяр дээш аңдара дүргеш, шоодайлап алганы орт кежи негей-тону болган.

— Мооң алгаш, ырап чору —дээш, ону складтан буу-хаа үндүр сывырган.

Төдеп чок даажы-даа эки чүвеге чедирбес. Арагачы моон соңгаар орт кежи тон херек чок, еске-даа кара тывыштарын соксадып, чоннуң чоон оруунче кирер боор деп идегел бар.

О. ТАС-ООЛ.

Бөгүн — Чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүну

Кадыкшыл байырлалы

Бөгүн, сентябрь 11-де, Чадаг чарыштың хүну. Ол хүнүң массалыг спортчу байырлал кылдыр эртиривн турар.

Эрткен чылдың сентябрьда чадаг чарыштың болган кылаштың хүну чуртта бир дугаар эрткенин билир бис. Ол өзүлүг-да массалыг байырладдың хүну кылдыр эрткен.

«Кадыкшыл чарыжының болган аңаа кылаштың хүнүнүн эрткенинин түңнелдериниң болгаш кадыкшыл чарыжын чон ортузунга улам ынай хөгжүдер талазы-биле соруглаларның дугайында» ССРЭ-нин Спорт комитединиң даргазының бо чылдың январь 12-де үндүрген №41 дужаалында мынаыг одурүглаар бар: «1983 чылдан эгелээш чылдың-на сентябрьның ийнги воскресеньезин Кадыкшыл чарыжының болган кылажының хүнүн эртирер хуусаазы кылдыр доктаадыр».

Чуртту аңгы-аңгы девискээрлеринде көдээ ажыл-агыйның сезонунуг ажыддарының дөстүр үезинге хамаарыштыр ол хүн (сентябрь 11) таарымчалыг эвес болуп турар. Ынчангаш Чадаг чарыш хүнүн организастаарының Бүгү-эвилел штавының сүмелээни-биле массалыг стартгарже үнер хуусаазын чер-черлерде ындыг штабтар боттарынга таарыштыр, сентябрь 18 азы 25-тиң хүнүнде кылдыр тургузуп алыр арга бар-деп турар. Эң-не кол чүүл—ол стартгарны ынап-ла эртирери, ону кижижкчилериниң сеткилинге артып калыр солун. организастыг болдурары.

Чарышка хандыкшылдыгларның саны улам-на көвүдеп турар. Хоорайларның, суурларның эртенги кудумчуларында, скверлеринде, дыштанылганың парктарында маңнажып, эртенги гимнастика кылып турарлар көвүдээн. Маңнаарынга хандыкшылдыгларның клубтары немежип турар. Эрткен чылдың эгезинде бүгү чуртка ындыг клубтарның саны чүгле 200 хире турган болза, ам оларның саны 3 муң чедип турар.

Эрткен чылын бистиң республикага чадаг чарыш хүну массалыг спортчу байырлалдың хүну кылдыр эрткен. Ниитизи-биле 35 муң ажыг кижи массалыг стартгарже үнүп, Чадаг чарыш байырлалынга киришкеп. Ылаңгыя Барыын-Хемчик (3,5 муң кижи), Чөөн-Хемчик (2116), Бии-Хем (1200) районнарга чадаг чарыш организастыг эрткен. Наймылаа Кызылга 6800 ажыг кижи массалыг стартче ол хүн үнүгеп.

Чадаг чарыш хүнүн белеткээри болган эрттирери белен эвес болбайнаан. Совет организар, профэвилел, комсомол болгаш спорт организацияларының чүгле деминг хөделири чедишкиниге эккел болур. Чарыштың киржикчилерин харнаазын дайы-биле бөлүктерге үскеп. Хары угда ниити стартган 2,5-3км, 5 километр дистанциялаже чарышка хандыкшылдыглар үнер.

Сентябрь 2-10 хүннеринде чер-чөрлерге, чурттакчылыг суурларга дыка хөй кижилер киришкеп. Ам бөгүн районнар төптеринде, Кызыл хоорайда чадаг-чарыштың финалы эртип турар.

Чадаг чарыш хүнүн эрттиреринің кол сорулгазы—спортчу бедик көргүзүглерде эвес, харын маңнаарынга хандыкшылдыгларның саны немежил, олар кадыкшылдың одуруунче хүн бүрү үнүп, дараазында старттарга белеткенириде. Кижиниң кадыкшылыга маңнаарынның азы кылаштаарының ужур-дузазын терек кырында билип алырында, маңнаарынга хандыкшылдыгларның одуруунга киреринде.

Маңнаарынга хандыкшылдыгларның клубунга кирер күзелдиглериниң сентябрь 11-де —Чадаг чарыш хүнүнде шуутла стартгар шөлүнге, спортчу байырладдың эртип турар черлеринге бижип эгелээр.

Чадаг чарыш хүнүн белеткээр болган эрттирери белен эвес болбайнаан. Совет организар, профэвилел, комсомол болгаш спорт организацияларының чүгле деминг хөделири чедишкиниге эккел болур. Чарыштың киржикчилерин харнаазын дайы-биле бөлүктерге үскеп. Хары угда ниити стартган 2,5-3км, 5 километр дистанциялаже чарышка хандыкшылдыглар үнер.

Сентябрь 2-10 хүннеринде чер-чөрлерге, чурттакчылыг суурларга дыка хөй кижилер киришкеп. Ам бөгүн районнар төптеринде, Кызыл хоорайда чадаг-чарыштың финалы эртип турар.

Чадаг чарыш хүнүн эрттиреринің кол сорулгазы—спортчу бедик көргүзүглерде эвес, харын маңнаарынга хандыкшылдыгларның саны немежил, олар кадыкшылдың одуруунче хүн бүрү үнүп, дараазында старттарга белеткенириде. Кижиниң кадыкшылыга маңнаарынның азы кылаштаарының ужур-дузазын терек кырында билип алырында, маңнаарынга хандыкшылдыгларның одуруунга киреринде.

Маңнаарынга хандыкшылдыгларның клубунга кирер күзелдиглериниң сентябрь 11-де —Чадаг чарыш хүнүнде шуутла стартгар шөлүнге, спортчу байырладдың эртип турар черлеринге бижип эгелээр.

Чадаг чарышче чалап тур бис, маңнаарын бөгүн-даа эгелээр болзуларза, орай эвес!

АВАМ БОЛГАШ ЧЫЛАН ХОРАНЫ

Бир-ле катап чайгы шөлээниң үезинде бедик-бедик даглар баарында, шыргай аргазын адаанда кыжын донмас кара суг шулуртказынын бадып чыдар черде ниитиниң малын кадарып турар акым Делгер Айжымевич Саттың аалынга чеде бердим.

Делгер Айжыевич шаанда болган янзы-бүрү болуушкуннар чугаалаар, кончуг солун кижи. Бир-ле хүн өтте шайлап каап, чугаалажып олурувуста, кижим хеп-хенертен алгырыпкаш тура халаап, өөнүн дөрүнде ханазынче сыңныл, олче үнерин кызыткан тур. Мен мырыңай кайгап каан мен. Кижим холу-биле эжикче айтыр болду. Эжик аксынче көре каантарымга, кончуг удуг кара чылан менче көрүп алган, дылын карацнаткан тур. Девидээн уум-биле ожук кыдыынга чыткан кыскантыг сегирип алгаш, чыланның мойнундан кыскаш, кара суг кежиддер аппарып октаптым.

Делир өтте кирип келирмге, акым соок суг ижип, чүрээн оожургаткан тур. Калчап бардым, чоп кончуг коргарын оп?—деп айтырдым. Ол мынчаар тайылбырлап чугаалай-дыр:

— Бишиңде 8-9 хире харлыг тургай. өөрүм оолдар-биле кады баныктап чораан, чыланга инактырыпкан мен. Кончуг удуг кара чылан мени шанкан, ээз-агара берген дырланайнын, чытканын көрген мен. Оон соонда угаанын оскунукан чораан мен. Аалывыс-биле кожа чыткан-аалдың ээзи А. Кайгал-оол деп ашак чыланның шаккан черин чилип, баштыг соок-биле чара кескеш, хоранны сы тудуп үндүрүтерге-даа, будумнуң ыжы хоразээп-ла олурар болган.

Оон авам күжүр көрүп турган, ол чыланның шаккан черинден хоранны дыы-биле үндүр соруп эгелээн. Авам элээн үр сорган соонда, мея харын караам көрүп, миинип эгелээн мен. Ковайын келгеш көрүп орарымга, мээң чанымда арны попугур ыжык хереэжен кижи орөр, танывааи мен, чугаалай берзе-ле авам болган. Ийи-үш хонгаида мээң будум ыжы сегип эгелээн. Аванның арныың ыжы база сеңе берген. Бир ай хире болганда мээң будумнуң, аванның арныың кежи деңге сойлуп каан. Авам мени, чылан хоранындан ынчаар камгалап алган — деп ол чугаазын доостү.

О. ОНДАР.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Таңкистер хүнүнге. «Кантемиржилер» деп документалдыг фильм. 8.55 — Концерт. 9.25 — «Оттурукчу». 9.55 — «Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен!». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртенги почта». 12.10—Совет черге ужуражышкынынар. 12.25—12.40 — Чапсар. 12.40 — «Көдээнин шагы». 19.40 — «Музыка киоскузу». 14.10 — В. Чичков. «Доозулбаан чугаа». Фильмшин. 16.30 — Бөгүн — Таңкистер хүнү. 16.45 — 17.00 — Чапсар. 17.00 — Таңкистер хүнүнге тураскаатқан концерт. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — Футболга ССРЭ чемпионады. 20.10 — «Аян-чоруккулар клубу». 21.00 — «Ye». 21.35 — Николай Гедда ырлаар. 22.10 — Спорттуң шериг хевирлериниг ССРЭ чемпионады. 22.40 — 22.50 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкалаары-биле, чыскаал!» 8.15 — «Ораның төнчүзүнче». Уран-чечен фильм. 9.45 — Документалдыг чаа телефильм. 9.55 — Концерт. 10.50 — «Тооллуң аалчылары». 11.30 — «Камера делегйин тырттырып тур». 12.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 13.45 — Бүгүдеге стадион. 14.15 — Концерт. 15.55 — «Синдикат-2» деп алды сериялыг уран-чечен телефильмнин 4-кү сериязы. 17.05—Бистин корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.35 — Мультфильм. 17.50 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». Франциянын XVIII вектиң бирги чартыында уран чүүлү. 14-кү фильм. 18.20 — Хөглүг оолдар. 19.20 — «Аңаа эвес рейс» деп кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Чиик атлетикага Европа кубогу дээш. 21.00 — «Ye». 21.35 — Датта хаактаарынга ССРЭ чемпионады. 22.30—00.25 — «Телезкран музыказы».

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye», 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—«Билдингирдаа болза, бүзүренчиг эвес». 9.55—«Дээр хараачыгайлары». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 12.05—Телемедээлер. 12.10.—14.15—Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—«Рапсодия». Фильм-концерт. 15.25—Авам школазы. 15.55—«Объектив». 16.25 — «Билиг-куж». Тележурнал. 17.10 —«Эфиопияда». Кинодопчулал, 17.40.—Күш-ажылы дээш—алдар-ат. 18.10— П. И. Чайковский. «Ромео биле Джульеттә». Увертюра-фантазия. 18.35—18.50 — Чапсар. 18.50 — Футбол дугайында допчулал. 19.25—«Отту кырывысче келдирип тур бис». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.35 — «Т. Доронина болгаш оон рольдары». Документалдыг фильм. 22.45—23.00 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Сегиржин алышкын». Телефильм. 8.35— «Игорь полугунуң дугайында сөс» болгаш орус культура. 8-ки класс. 9.05 — Орус чугаа. 9.35 — «Игорь полугунуң дугайында сөс» болгаш орус культура. 8-ки класс. 10.05—ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 10.35 — В. И. Ленин. Партия организациязы болгаш партийжи литература. 10-гу класс. 11.05—Эртем болгаш партийжи литература. 10-гу класс. 12.10—Бойдус дугайында билиг. Черниң үүн тывары. 12.30—Башкыга — музыка кичээли. 2-ги класс. 1-ги дамчыдылга 13.30 —«Баратынский дээр шүлүкчү чурттап чораан». 14.35 — Төөгүнүң арынары. 16.00 — Телемедээлер. 16.05 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДА

18.20—«Чаңгыс металлдан». Телефильм. 18.35 —«Ниити чыскаалда. Дайын хоочуннары-биле школачыларның ужуражылгазы (тыва дылга). 19.05 — Документалдыг фильм —«Чырык хүнде-ле». 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Мотоспортка делегей чемпионады. 21.00 —«Ye». 21.35—«Новоселье». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм. 22.05—Чиик атлетикага Европаның кубогу дээш маргылдаалар. 22.50 — Документалдыг фильм. 23.00 —23.45 — Баскетболга Европа чемпионады. Швецияның болгаш ССРЭ-ниң херээжен спортчуларының шилиндек командалары ужуражыр.

Редакторлуң оралакчызы К. К. САТ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Торпедоносцы» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 10.00, «Семеро солдатиков» 11.20, «Обещаю быть» 13.30, «Клятвы и обещания» 15.00, 16.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вук» 11.00, «Вторая жена» 14.30, 20.00, «Переворот по инструкции № 107» 12.30, 17.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 11.00, «Четыре мушкетера» 12.00, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Беспокойная семейка» 15.30, «Избранные» 17.00, 19.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Твоя любовь» 12.30, 15.00, 17.30 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Абдулла» 10.00, 13.00, 17.00, 20.00, «Поёт Карел Готт» 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения маленького папы» 9.30, 11.00, 12.30, «Торпедоносцы» 14.30, 16.30, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Особо важное задание» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Переворот по инструкции 107» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Магистраль» 18.30, 20.30 шактарда.

КРОССВОРД

УЗУН ДУРГААР. 1. Совет хоккеист. 2. Кижиниң эдилели. 3. Ач аймаа. 4. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. 5. Музыканы үнүер аайы-биле үскени. 6. Орус улустуң хөгжүм херексели. 9. Ыт дерии. 15. Тайганың эриве дожу. 16. Кижиниң бир органы. 17. Конга хан медээлээри, дүвүрээзии үндүрери. 18. Шылгарангай чедишкиниерлиг болганы дээш тыпсыр делегей шаңналы. 21. Эртем адының бир чадазы. 23. Өөредилге херексели. 25. Турум сутнуң кырында шывыг. 27. Кижиниң допчу тайылбырын кылган саазын. 28. Азырал амытан. 31. Чангыс кижи ырлаар ыр. 33. Улуг хурал.

ДООРА ДУРГААР. 1. Бурунгу үеде чевег. 8. Улуг хемчээлдиг сава. 10. Африкада күрүне. 11. Өг херексели. 12. Соястаарлар аймаа. 13. Машина-техника чоруур чер. 14. Үнелиг саазын. 15. Сураглыг педагог. 19. Эдилел аймаа. 20. Тараанын бир хевири. 21. Ач аймаа. 22. Суггарылга четкизиниң бир адыры. 24. Дагаа остүрер чер. 26. Чем аймаа. 28. Кандыг-бир продукцияны үстүкү категорияга (шынарга) көргүзери. 29. Кандыг-даа ыяштың картының адаанга тыптып кээр суук түүл. 30. Кодурер механизм. 32. Тыва ат. 34. Хурал соонда хүлээп алыр документ. 35. Чылгы малдың назы-хар аайы-биле ады.

В. ДАНДАР тургускан.

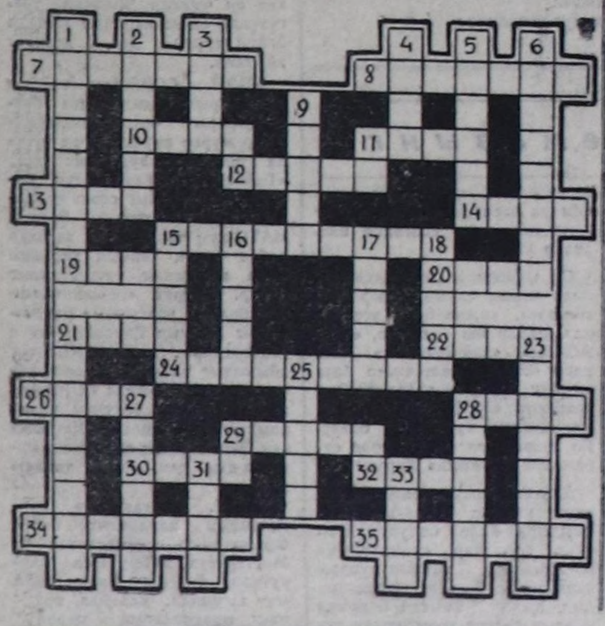

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 8 Телефонзар: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыслапталыг секретарының 2-23-33, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үзетөөр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киржиниин 2-41-27, информациа киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорзарның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-43, солун неделя бараика 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1099.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң киндизи-биле түрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00906